

Довгополюк В.В.

*заступник начальника,
відділ державної виконавчої служби,
Рівненське районне управління юстиції*

СУБ'ЄКТИ ВИКОНАННЯ ПРИ ЗМІНІ ОСІБ В ЗОБОВ'ЯЗАННІ

Однією із найдавніших форм переходу зобов'язання від однієї особи до іншої було успадкування обов'язків у зобов'язанні, тобто такий стан правовідносин обумовлювався сімейним характером власності. Вважалося, що власність належить не конкретному домоволодільцю, а всій сім'ї, а тому в разі укладення угоди щодо цього майна виконувати її повинна сім'я, яку уособлював домоволодільць. З огляду на це, всі підвладні після смерті домоволодільця успадковували його майно, в тому числі й обов'язки по зобов'язаннях, слід відмітити, що їхньої згоди на прийняття спадщини не вимагалось, адже всі вони були співвласниками однієї загальної власності, та не могли заявляти про свої права, оскільки від їхнього імені виступав домоволодільць. Римські юристи обґрунтовували положення щодо спадкового переходу зобов'язання тим, що спадкоємець є продовжувачем особистості спадкодавця (*personam defuncti sustinet*) [1, с. 520].

Від передоручення і переадресування слід відрізнити зміну осіб в зобов'язанні (ст. ст. 512-521 ЦК України). При передорученні боржник продовжує залишатись суб'єктом зобов'язання та несе відповідальність за дії призначеного ним виконавця. При переадресуванні виконання кредитор також залишається суб'єктом зобов'язання, і тому призначена ним третя особа жодних вимог пред'явити до боржника не може, а за забезпечення своєчасного прийняття боржником виконання відповідальність несе кредитор. Навпаки, зміна осіб у зобов'язанні означає, що попередні учасники вибувають із зобов'язання, а їхні права та обов'язки у повному обсязі, включаючи ті, що пов'язані з проведенням і прийняттям виконання, переходять до суб'єктів які їх замінили. Тому юридичні норми зміни осіб у зобов'язанні відрізняються від правил, установлених для передоручення або переадресування виконання.

Зміна осіб в зобов'язанні виражається або в заміні кредитора, або в заміні боржника.

Заміна кредитора представляє собою ніщо інше, як уступку кредитором своїх прав по зобов'язанню іншій особі. Вона носить назву цесії; кредитора, який уступає своє право, називають цедентом, а особу, якій право уступається – цесіонарієм.

Згідно ст. 512 ЦК України кредитор у зобов'язанні може бути замінений ін. особою внаслідок передачі ним своїх прав ін. особі за правочином (відступлення права вимоги); правонаступництва; виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем); виконання обов'язку боржника третьою особою. Заміна кредитора у зобов'язанні може відбуватись у випадках, передбачених законом або договором [2, с.230].

Відповідно до п.2 ч. 1 ст. 512 ЦК самостійною підставою заміни кредитора у зобов'язанні є правонаступництво. Цивільному праву відомі дві форми правонаступництва – універсальне та сингулярне.

При універсальному правонаступництві до правонаступника разом з правами первісного кредитора переходять і його обов'язки. Найбільш поширеними випадками універсального правонаступництва у сучасному цивільному праві є спадкове правонаступництво і правонаступництво в результаті реорганізації юридичної особи. При сингулярному правонаступництві до правонаступника переходить тільки певне право кредитора, як наприклад, при договірній передачі прав вимоги (цесії).

Підставою заміни кредитора внаслідок правонаступництва (так само як і внаслідок виконання зобов'язання за боржника поручителем, майновим поручителем або іншою третьою особою) буде пряма вказівка акта цивільного законодавства (ч. 3 ст. 11 ЦК України), а також настання певних обставин, які мають юридичне значення (наприклад, припинення юридичної особи шляхом реорганізації).

Новизною для цивільного законодавства України є закріплення в тексті чинного ЦК такої підстави переходу прав кредитора, як виконання обов'язку боржника третьою особою. Відповідно до ст. 528 ЦК України зобов'язання може бути виконане не тільки самим боржником, але й третіми особами. У теорії цивільного права виконання зобов'язання (платежу) із вступом третьої особи в права кредитора дістало назву суброгації (від латинського *subrogation*, *subrogate* – «обрання замість»).

Суброгація відрізняється від регресних зобов'язань. Основна відмінність суброгації від регресу полягає у тому, що при суброгації переходить існуюче право з усіма його забезпеченнями, а регрес породжує нове право. Регресне зобов'язання виникає автоматично у випадках, зазначених у законі, після припинення головного зобов'язання внаслідок його виконання третьою особою. При суброгації третя особа вступає в існуюче зобов'язання, витісняючи з нього первісного кредитора.

Особливо слід підкреслити, що цесія і суброгація є самостійними підставами заміни кредитора у зобов'язанні. Відтак, юридично некоректними слід визнати твердження, що правовим наслідком суброгації є цесія.

Навпаки, правовим наслідком і цесії, і суброгації, і універсального правонаступництва є заміна кредитора в зобов'язанні [3, с. 13].

Відповідно до ч. 2 ст. 512 ЦК заміна кредитора може відбуватися і з інших підстав, встановлених у законі. В ЦК України містяться норми, відповідно до яких права кредитора можуть бути переведені на іншу особу на підставі судового рішення. Так, відповідно до ч. 4 ст. 362 ЦК України у разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права купівлі співвласник може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця. Аналогічною правовою можливістю законодавець наділив власника земельної ділянки у разі порушення його переважного права користування цією земельною ділянкою (ст. 411 ЦК), а також наймача житла у випадку порушення його переважного права на укладення договору найму житла на новий строк (ст. 822 ЦК).

Слід відмітити, що для цесії потрібна згода між первісним та новим кредитором, тобто між цедентом та цесіонарієм. Згода боржника не є підставою виникнення цесії, оскільки вона ні в якій мірі статус боржника не погіршує. Дійсно, боржнику все рівно, кому здійснювати виконання – первісному чи новому кредитору, а якщо в зв'язку з цесією це потребує додаткових витрат, вони цілком будуть віднесені на рахунок кредитора, хоча дане питання не врегульоване ЦК України. Крім того, боржник зберігає проти нового кредитора всі заперечення, які він протиставляв проти первісного кредитора на момент одержання письмового повідомлення про заміну кредитора (ч. 1 ст. 518 ЦК). Наприклад, хоча продавець, передав річ покупцю, згодом відступив право вимоги на розрахунок за покупку, покупець, якщо виявить в товарі, який він придбав недоліки, вправі послатись на них при здійсненні розрахунку з цесіонарієм.

Але, не потребуючи згоди боржника, первісний кредитор зобов'язаний письмово повідомити боржника про цесію, яка відбулась (ч. 2 ст. 516 ЦК), та передати документи, які засвідчують права, що передаються, та інформацію, яка є важливою для їх здійснення (ч. 1 ст. 517 ЦК). В протилежному випадку боржник може виконати зобов'язання первісному кредитору, при цьому він не буде нести відповідальність перед цесіонарієм, який матиме право витребувати виконане від цедента, а не від боржника.

Право вимоги, яке передається іншій особі в порядку цесії, переходить до нього в тому об'ємі, в якому воно раніше належало цеденту. Втому числі, для цесіонарія зберігає силу завдаток, порука та інші права, які забезпечують виконання зобов'язання.

За загальним правилом ЦК, цесія застосовується в будь-яких зобов'язаннях. Виняток складає лише вимог, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема у зобов'язаннях про відшкодування

шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Заміна боржника у юридичній літературі носить назву перевід боргу. В результаті переведення боргу попередній боржник вибуває із зобов'язання та замінюється новим.

Стаття 520 ЦК України закріплює положення про можливість заміни боржника у зобов'язанні (на відміну від заміни кредитора) винятково за згодою кредитора.

Для переведення боргу потрібно, звісно, згода нового боржника, оскільки договір, як вольовий акт не може бути досконалим без волевиявлення кожного із контрагентів, тим більше неможна всупереч власній волі стати боржником у вже існуючому зобов'язанні. Але перевід боргу неможливий без згоди кредитора на відміну від цесії, не потребуючи згоди боржника. Це зрозуміло, так як якщо для боржника зазвичай немає значення особа кредитора, якому він зобов'язаний надати виконання, то для кредитора це далеко не все одно. Хто буде виступати перед ним в якості боржника, оскільки виконання зобов'язання залежить від платоспроможності та інших обставин, які характеризують боржника. З тих же причин порука та застава, які встановлені третьою особою з метою забезпечення зобов'язання, з переводом боргу припиняються, так як гарантуючи виконання зобов'язання, поручитель та заставадавець враховували індивідуальні якості боржника, який їм відомий і добросовісність якого у них не викликала сумніву. Що ж стосується нового боржника, тільки у тому разі, якщо заставадавець та поручитель виявлять бажання відповідати за нього, надані ними гарантії виконання, зберігають силу після переводу боргу.

Водночас дія правила про необхідність отримання згоди кредитора на переведення боргу поширюється тільки на випадки, коли переведення боргу здійснюється на підставі договору. Якщо ж заміна боржника здійснюється з інших підстав (зокрема, при спадкуванні), переведення боргу здійснюється незалежно від волі кредитора [3, с.19].

Список використаних джерел:

1. Дождев Д. В. Римское частное право: Учебник для вузов / под общ. ред. академика РАН д.ю.н. проф. В.С. Нерсисянца. – М. : НОРМА, 2002. – С. 470-538.
2. Ю.С. Шемшученко Юридична енциклопедія: Т.6: Т-Я. – 2004. – 768 с.: іл.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2т./ За відпов. ред. О.В. Дзери (кер.авт.кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т.ІІ. – С. 13-19.